

Lunds universitet

STVA23

Statsvetenskapliga institutionen

HT23

Handledare: Ylva Stubbergaard

Händelser och förutsättningar i Sverige och Tyskland

En fallstudie om demokratiska förutsättningar i relation till händelser i
Sverige och Tyskland under mellankrigstiden

Elias Larsson & Linus Pennsäter Åkesson

Abstract

Uppsatsen belyser olika händelser som skett i Sverige och Tyskland som kan tänkas påverkat två olika demokratiska förutsättningarna. Detta görs med hjälp av en granskning av sekundärkällor, som även fungerar som ett andra fokus i uppsatsen, med ett försök till att hitta konsensus inom forskningsläget. De valda händelserna i Tyskland består av Spartakistupproret och Kappkuppen, samt mordet på utrikesminister Walther Rathenau. De valda händelserna i Sverige består av skotten i Ådalen och Kohandeln. Analysen visar att det krävs att en händelse motsätter sig flera demokratiska förutsättningar för att den ska kunna anses vara förödande för demokratin. De kan däremot fortfarande ses som en utmaning eller ett hot. Det framkommer även att det råder en konsensus bland författarna angående händelsernas betydelse och påverkan på de demokratiska förutsättningarna. I fallet Sverige var endast Yvonne Hirdman något avvikande i kohandeln gällande betydelse i utrikespolitisk aspekt.

Nyckelord: Kohandeln, Ådalen, demokrati, konsensus, kupp försök, Weimarrepubliken, mellankrigstiden.

Antal ord: 7794.

Innehållsförteckning

1. Inledning	4
1.1 Syfte och frågeställning.....	4
2. Metod	5
2.1 Avgränsning.....	6
2.2 Material.....	7
3. Teori och analytiskt verktyg	8
4. Tidigare forskning	9
5. Historisk bakgrund	10
6. Analys	11
6.1 Hot från ytterkanterna - Spartakistupproret och Kappkuppen.....	11
6.2 Mordet på utrikesminister Walther Rathenau	15
6.3 Skotten i Ådalen.....	17
6.4 Kohandeln.....	20
7. Slutsats	22
7.1 Framtida forskning.....	26
8. Käll- och litteraturförteckning	27

1. Inledning

I första världskrigets fotspar föll ett flertal monarkier och autokratier runt om i Europa, och en ny tid av hopp och glädje syntes i horisonten. Kriget var över och ett flertal demokratiseringsprocesser påbörjades i ett flertal europeiska länder. Det decennium som följde kom att kallas för “det glada 20-talet” i folkmun, och sågs som början på ett nytt och blomstrande Europa.¹ Dessvärre vet vi, som har facit i hand, att Europa skulle plågas av ytterligare ett världskrig. Många av de länder som såg ut att kunna bli fullt utvecklade demokratier under 1920-talet kom i stället att bli några av de värsta autokratierna i världshistorien. Samtidigt fanns det flera länder som förblev demokratier genom hela mellankrigstiden och fortsatte vara det ända till idag. Men vad var orsakerna bakom dessa olika landsöden?

Mellankrigstidens inledande fas präglades av mycket hopp och glädje, men även av diverse utmaningar som testade de unga demokratierna runt om i Europa. Vissa av dessa utmaningar var på internationell nivå, men där fanns även utmaningar som var på nationell nivå som bara påverkade specifika länder. Hanteringen av dessa problem skedde även på olika sätt beroende på vilket land som studerades. Med både skilda utmaningar och skilda tillvägagångssätt, blev det även skilda konsekvenser för demokratin.

1.1 Syfte och frågeställning

Uppsatsens syfte går ut på att undersöka vilka typer av händelser som kan tänkas vara förödande för det demokratiska systemet. Detta undersöks genom studier av två olika fall under mellankrigstiden, nämligen Tyskland och Sverige. Detta urval har skett utefter deras olika utfall då Tyskland gick från en demokratiseringsprocess till en autokrati år 1933, och Sverige fortsatte att utvecklas till den demokrati som den är än idag. Med detta i åtanke har perioden 1919–1933 valts ut som undersökningsperiod.

För att undersöka detta har två händelser för vardera land valts ut som kan tänkas varit ett hot eller förödande för de demokratiska systemen i de givna landet. Urvalet till dessa händelser har skett i relation till två av Robert Dahls, professor i statsvetenskap, demokratiska förutsättningar, vilket beskrivs mer detaljerat senare i uppsatsen. Vår ambition är sedan att

---

¹ Overy, Richard. *The Inter-War Crisis*. Uppl 3. London & New York: Routledge, 2017. s.63.

bekräfta eller dementera händelsernas påverkan på det demokratiska systemet och utifall det råder konsensus inom tidigare forskning gällande mellankrigstidens Sverige och Tyskland.

Nedan följer uppsatsens frågeställningar:

- Hur beskrivs de valda händelserna i förhållande till de demokratiska förutsättningarna i Sverige och Tyskland?
- Hur tar sig en potentiellt rådande konsensus uttryck bland litteraturen, huruvida händelserna var förödande eller inte för demokratin i Sverige och Tyskland?

2. Metod

Undersökningen består av en komparativ fallstudie, där de två fallen Tyskland och Sverige agerar analysenheter medan två valda händelser för vardera analysenhet utgör variablerna. Analysenheterna utgår från ett rumsligt perspektiv. Även då de valda händelserna sker vid olika tidpunkter studeras de var för sig.² Valet av händelserna motiveras med hjälp av två av Robert Dahls grundläggande förutsättningar för demokrati. Den första är kontroll över landets våldsmonopol av de demokratiskt valda representanterna, eller med andra ord att militären är lojal till regeringen. Den andra förutsättningen är allmänhetens tro och tillit till demokratin vilket även blir en del av den politiska kulturen i samhället. Valet av händelser har alltså gjorts utifrån ifall de kan relateras till dessa förhållanden.

Givetvis är kriterierna och förutsättningarna för den demokratiska processen normativa, och nivån i vilken de uppnås i varje analysenhet är inte av intresse. Intresset ligger i hur dessa händelser avviker från de nämnda demokratiska förutsättningarna.

De valda händelserna analyseras därefter ifall de anses ha påverkat det demokratiska systemet på ett förödande, hotande, och/eller utmanande sätt i båda fallen. Detta görs genom att redogöra för händelsernas händelseförlopp, och hur detta har påverkat demokratin på olika sätt utifrån det forskningsläge som finns. Genom att relatera de valda händelserna till de demokratiska förutsättningarna kommer studien även att innefatta ett komparativt moment, eftersom utfallet i varje händelse kan relateras till förutsättningarna. Som tidigare nämnt görs detta utifrån den konsensus som råder inom tidigare forskning och litteratur angående Tyskland och Sverige under mellankrigstiden.

---

² Esaiasson, Peter & Gilljam, Mikael & Oscarsson, Henrik & Towns, Ann & Wängnerud, Lena. *Metodpraktikan: Konsten att studera samhälle, individ och marknad*. Uppl 3. Stockholm: Norstedts juridik, 2017. s.109.

I fallet Tyskland blir utfallet ett autokratiskt styre med nazisternas maktövertagande, där intresset ligger i att studera händelser som bryter mot Dahls två demokratiska förutsättningar, som i sin tur leder till ett autokratiskt styre. I fallet Sverige blir utfallet en fortsatt demokratisk utveckling, där det också är av intresse att studera händelser i Sverige som bryter mot samma två förutsättningar, men som ändå slutar i ett demokratiskt utfall. På så sätt kan de olika ländernas händelseförlopp och påverkan av de båda förutsättningarna analyseras och jämföras. Resultatet baseras, som tidigare nämnt, på ambitionen att hitta en konsensus bland den tidigare forskningen gällande de valda händelserna. De två händelser i vardera fall som valts ut presenteras nedan.

Tysklands två valda händelser som bryter och/eller påverkar de valda förutsättningarna är följande: (1) Hot från ytterkanterna, vilket fokuserar på Spartakistupproret 1919 som genomfördes av kommunisterna, och Kappkuppen 1920 som genomfördes av extremhögern. Båda dessa kuppöversök, och kuppöversök i allmänhet, är exempel på en bristande tro på det demokratiska systemet. Händelsen visar även tecken på ett bristande våldsmonopol från staten och en illojal armé. Med tanke på detta täcks båda förutsättningarna som valts ut. (2) Mordet på utrikesminister Walther Rathenau. Denna händelse är en i en mängd politiskt motiverade mord som är en avgörande faktor för många förändringar i Tyskland. Mordets innebörd och konsekvenser kommer visa sig även här beröra de båda demokratiska förutsättningarna som används i uppsatsen.

Sveriges två valda händelser som bryter och/eller påverkar de två valda förutsättningarna är följande: (1) Skotten i Ådalen, vilket väckte tankar som stred mot de demokratiska förutsättningarna, både i kontrollen av våldsmonopolet men också tilltron till demokratin. (2) Krisuppgörelsen som i folkmun kallas kohandeln. Denna händelse visar hur Sverige valde att lösa krisen genom samarbete och kompromiss, alltså finns en tilltro till den demokratiska kulturen.

De båda fallen Sverige och Tyskland kommer att analyseras var för sig i analyskapitlet. Därefter kommer de båda fallens resultat att jämföras i slutsatsen.

2.1 Avgränsning

Valet av undersökningsperioden (1919–1933) motiveras med hjälp av den historiska kontexten och därmed valet av händelser. År 1919 är ett passande startår eftersom det var startskottet för Weimarrepublikens födelse samt Sveriges införande av allmänna rösträtt. 1933 passar som

slutår då det var detta år som Weimarrepubliken föll till det nazistiska styret samt kohandeln i Sverige som cementerade demokratin.

De valda händelserna i vardera fall motiveras genom de två valda demokratiska förutsättningarna och hur liknande företeelser kan få olika utfall i relation till förutsättningarna. Visserligen är det ett flertal faktorer som måste vägas in för att skapa en helhetsbild av utfallet för varje händelse. Konstrueringen av en helhetsbild är bortom uppsatsens omfång och tidsram. Därav är det av intresse att fokusera på de demokratiska förutsättningarna i vardera fall.

Motiveringen bakom valet av de två demokratiska förutsättningarna grundas i ambitionen att kunna jämföra olika händelser med varandra, mellan fallen Sverige och Tyskland. Eftersom detta görs med hjälp av de två valda demokratiska förutsättningarna krävdes det att de hade en relevans till vardera lands demokratiska situation. På detta sätt påverkar valet av demokratisk förutsättning och valet av händelser i båda fallen varandra.

2.2 Material

Materialet som kommer att användas för att genomföra analysen består av sekundärkällor i form av vetenskapliga artiklar och litteratur som behandlar tidsperioden i detalj. Uppsatsen drar sedan egna slutsatser och paralleller utifrån den kunskap som samlas in från dessa källor. Det främsta källkritiska argumentet mot detta är att sekundärkällor är mindre pålitliga än primärkällor.³ Ett alternativ skulle kunna vara att titta på riksdagsprotokoll, samtida dagböcker, och dylikt. Motiveringen mot detta val är främst den satta tidsramen för uppsatsen i kombination med ambitionen att redogöra och undersöka en bredare helhet under tidsperioden. Uppsatsen har med andra ord inte tid eller resurser att gå in på djupet, och därmed är det mer passande att ta del av material som belyser ett större perspektiv. Det tjänar för övrigt uppsatsens syfte väl, då totalt fyra händelser har valts ut som sprider ut sig över en större tidsperiod.

En styrka med uppsatsens val av material är mängden. Ett flertal olika vetenskapliga artiklar och litteratur, som gör en liknande redogörelse av händelserna, ökar trovärdigheten av materialet avsevärt.⁴ Detta material innefattar kronologiska redogörelser av händelserna.

Valet av materialet motiveras med antalet citeringar och individernas akademiska yrkestitel. Genom att söka i databaserna "Google Scholar" och "Scopus" presenteras antalet citeringar, alltså antalet gånger litteraturen eller artiklarna refereras till. Det ska noteras att spannet av citeringar är relativt stort mellan materialet. Detta beror bland annat på om det är

---

³ Esaiasson & Gilljam & Oscarsson & Towns & Wängnerud, 2017. s.292.

⁴ Esaiasson & Gilljam & Oscarsson & Towns & Wängnerud, 2017. s.292–293.

internationellt, alltså en engelskspråkig författare, vilket tenderar att ha fler citeringar än svenska författare. Litteraturens eller artikelns publiceringsdatum påverkar också antalet citeringar, nyare litteratur eller artiklar tenderar att ha färre citeringar.

Anledningen till valet av urvalsstrategi beror på att ett högt antal citeringar tyder på en vedertagen kunskap. Om dessutom författaren innehar en hög utbildning inom området är materialet mer relevant för forskningsläget. Ingen av författarna innehar en titel lägre än doktor, förutom Svante Nycander som är hedersdoktor vid Samhällsvetenskapliga fakulteten vid Uppsala universitet. Därmed kan uppsatsen föra välgrundade argument och resonemang kring den potentiellt rådande konsensus som äger rum i litteraturen.

3. Teori och analytiskt verktyg

Den teoretiska grund som används som analytiskt verktyg för uppsatsen är, som nämnts tidigare, Robert Dahls demokratiska förutsättningar kring vad som behövs för en stabil demokratisk utveckling. För att specificera detta ytterligare har två av dessa demokratiska förutsättningar valts ut som fokus för att analysera de olika valda händelserna. Det är utifrån dessa som urvalet av händelser har gjorts vilket uppsatsen gick igenom i metodkapitlet. Detta går åt båda hållen då de två valda demokratiska förutsättningarna även har påverkat valet av händelser i de båda länderna. I denna del kommer dessa två förutsättningar att förklaras mer utförligt.

Den första förutsättningen belyser vikten av den demokratiska maktens våldsmonopol. Interna hot i form av väpnade grupper och annat, är ett av de största hoten för ett demokratiskt system. Det är därför viktigt att militär och polis är under fullständig kontroll av den demokratiska statsmakten. Våldsmonopolet kan inte tillåtas existera utanför dessa ramar, annars riskeras det att någon gör ett kuppöversök och kanske till och med lyckas.⁵ Skotten i Ådalen väckte tankar och idéer om att skapa paramilitära grupper likt de i Tyskland. Detta realiserades dock aldrig i Sverige. Medan i Tyskland var sådana grupper mer eller mindre kutym inom den tyska politiska kulturen.

Den andra förutsättningen som valts ut för en hälsosam demokratisk utveckling är att det råder någon form av tro till de demokratiska institutionerna som helhet. För att ett land ska kunna ta sig igenom en kris med sitt demokratiska system oskadd, krävs en djupare tro och tillit till systemet. Detta krävs från såväl folket som för ledarna för landet. Om inte tron och

---

⁵ Dahl, Robert A. *On democracy*. New Haven: Yale University Press, 2020. s.149.

tilliten existerar är det föga troligt att en vilja att strida för det demokratiska systemet heller existerar.⁶ I Sverige och Tyskland valde man två olika vägar. Medan man i Sverige vid kohandeln valde att kompromissa och samarbeta, ledde i stället meningsskillnad till kupp försök i Tyskland.

4. Tidigare forskning

Agnes Cornell, docent i statsvetenskap, Jørgen Møller, professor i statsvetenskap, och Svend-Erik Skaaning, professor i statsvetenskap menar att forskningen som bedrivits på mellankrigstiden är mycket extensiv. De belyser fyra av de vanligaste teoretiska ramverk som förekommer vid studier om demokratisk stabilitet under mellankrigstiden. Samt nämns flera forskare som är kopplade till vardera teoretiska ramverk, bland annat Seymour Martin Lipset och hans moderniseringsteori.⁷

Att skriva ett heltäckande forskningsläge är därmed inte möjligt för uppsatsens omfång eller tidsram. Däremot anses det lämpligt att redovisa något om de övergripande verk som belyser den valda undersökningsperioden som helhet. Ett sådant övergripande verk är skrivet av professor i historia Klas-Göran Karlsson. Han lyfter bland annat upp frågor kring demokratins utmaningar under perioden, och menar på att den är fylld av kriser. Han myntar begreppet “det moderna trettioåriga kriget” då han argumenterar för att perioden är en enda sammanhållande period fylld av kriser och problem.⁸

Likt Karlsson har även professor i historia Richard Overy skrivit om perioden som helhet och dess utmaningar. I en av sina böcker går han genom alla typer av kriser under mellankrigstiden, däribland ett stort avsnitt om demokratiska kriser, men även hur autokrati kunde locka över folk till sin sida. Overy gör en redogörelse för samtliga europeiska länders demokratiska tillbakagång under perioden, och förklarar övergripligt vad för företeelser som orsakade denna process.⁹

Som man kan se råder det ingen brist på forskning inom området. I och med detta omfattande forskningsområde blir vårt bidrag till forskningsläget att försöka hitta en konsensus bland forskningen i de två fallen, Sverige och Tyskland.

---

⁶ Dahl, 2020. s.157.

⁷ Cornell, Agnes & Møller, Jørgen & Skaaning, Svend-Erik. *Democratic Stability in an Age of Crisis: Reassessing the Interwar period*. Oxford: Oxford University Press, 2020. s.6–7.

⁸ Karlsson, Klas-Göran. *Det moderna trettioåriga kriget: Europa 1914–1945*. Stockholm: Natur & kultur, 2019. s.140.

⁹ Overy, 2017. s.63–75.

5. Historisk bakgrund

Med tanke på att uppsatsen belyser historiska händelser som hänt för ungefär ett sekel sedan, ses det som en nödvändighet att en kort beskrivning av den historiska bakgrunden presenteras. Motiveringen bakom detta ligger i att det krävs en viss förkunskap inom tidsperioden för att läsaren ska kunna förstå analysens alla delar. Därmed följer nu en sådan bakgrund över Tyskland och Sverige under tidsperioden som belyser hur det demokratiska läget såg ut i de båda länderna.

Då första världskriget avslutades förändrades hela den politiska spelplanen i Europa. För Tysklands del innebar detta monarkins fall och inrättandet av landets första demokratiförsök. Samtidens tyskar må inte ha kallat sin nya republik för "Weimarrepubliken", men det var vad den blev döpt till av senare historiker och statsvetare.¹⁰ Oavsett namn visade det sig att det var svårare att gå från autokrati till demokrati över en natt än vad de nya politikerna hade tänkt sig. Tveksamhet huruvida det nyimplementerade statsskicket skulle vara mer effektivt än den tidigare kejsaren befann sig hos de flesta tyskar. Weimarrepubliken skulle dessutom komma att bli konstant underminerad av flera olika grupper som advokerade för dess nederlag och fall under sin livsperiod. Antalet sådana antidemokratiska grupper har uppmätts till hela 59 stycken, vilket antyder just svårigheterna som demokratin stod inför.¹¹ Demokratiprojektet var helt enkelt en enorm utmaning för de som förespråkade den, och i analysen som kommer lär bevis på detta synas desto mer.

Börskraschen 1929 avslutade "det glada 20-talet" och inledde den stora depressionen. Landet som drabbades hårdast i Europa var Tyskland. Tyskland drabbades av fallande priser, ett jordbruk i kris och en arbetslöshet som nådde höjder aldrig tidigare skådat. Även Sverige drabbades. Värdet på mer eller mindre allt sjönk. Som värst steg arbetslösheten till 23,3% år 1933. Sverige övergav år 1931 guldmyntfoten, de nästkommande två åren föll den svenska kronan 15% i relation till Sveriges viktigaste handelspartner Storbritannien. Detta ledde till att kronans värde kopplades till pundets. Av exportindustrin drabbades sågverken värst. Detta tog sig bland annat uttryck vid skotten i Ådalen 1931.¹² Det politiska systemet hade under 1920-talet inte varit speciellt imponerande när det kom till handlingskraft eller problemlösningsförmåga. Flera länder i Europa föll till autokratin. Visserligen skedde en sådan

---

¹⁰ Overy, 2017. s.63.

¹¹ Storer, Colin. *A Short History of the Weimar Republic*. London & New York: I.B.Tauris, 2013. s.50.

¹² Hirdman, Yvonne & Lundberg, Urban & Björkman, Jenny. *Sveriges historia 1920–1965*. Stockholm: Norstedts, 2012. s.179–180.

demokratisk tillbakagång aldrig i Sverige, men som Tommy Möller, professor i statsvetenskap, skriver "saknades inte dramatik."¹³ Den svenska situationen var bekymmersam. Skotten i Ådalen skakade om hela Sverige. Strejkbrytare hade kallats in efter en tvist om löner. Vid demonstrationerna mot strejkbrytare dog fem personer efter att den inkallade militären öppnade eld i kaoset som uppstod. Händelsen och dess eftermäle skapade stor debatt inom svensk politik.¹⁴ Kohandeln var också en produkt av den ekonomiska krisen. Socialdemokraterna ville driva igenom ett stödpaket som bland annat skulle ge bistånd till cirka 90 000 arbetslösa. Genom förhandlingar med bondeförbundet skulle man komma fram till en kompromiss. Visserligen skulle stödpaket bli något mindre och Socialdemokraterna skulle driva igenom Bondeförbundets jordbruksstöd. Det fanns fler avregleringar på jordbruket som Socialdemokraterna ville avskaffa eftersom de missgynnade arbetarklassen. Dock menade Bondeförbundet att dessa regleringar krävdes för att hålla det agrara samhället vid liv. En av de mest omtalade frågorna var margarinet. För fattigt folk var margarin ett billigare alternativ till smöret. Bondeförbundet ville alltså beskatta margarinet så det inte kunde konkurrera ut smöret och dess producenter.¹⁵

6. Analys

Analysen är uppdelad i fyra delar för att redogöra för de olika valda händelserna och bättre struktur, men också för att underlätta för enklare läsning. De första två delarna berör de två valda händelserna som skedde i Tyskland. Därefter följer de återstående två delarna som berör de två valda händelserna som skedde i Sverige.

6.1 Hot från ytterkanterna - Spartakistupproret och Kappkuppen

I mellankrigstidens demokratiska Tyskland fanns det ett hot som upplevdes större än alla andra, nämligen ett kommunistiskt maktövertagande. Detta hot cementerade denna upplevelse ännu mer då kommunisterna aktivt försökte fälla republiken med flera kupp försök under det tidiga 1920-talet. Ett av dessa kupp försök var spartakistupproret (även kallat Januariupproret). Panik bröt ut för både de republikanska ledarna men också hos majoriteten av folket. Det fanns en reell rädsla att demokratin skulle falla, och upprättandet av en sovjetstat skulle ske. Upproret

---

¹³ Möller, Tommy. *Svensk politisk historia: strider och samverkan under tvåhundra år*. Lund: Studentlitteratur AB, 2023. s.117.

¹⁴ Hirdman & Lundberg, & Björkman, 2012. s.255–256.

¹⁵ Hirdman & Lundberg, & Björkman, 2012. s.196–198.

slogs dock blodigt ned efter att regeringen hade format en egen paramilitär armé, *Freikorps*, bestående av arbetslösa första världskrigsveteraner vars enda syfte var att försvara republiken mot kommunism och bolsjevism.¹⁶

Detta uppror, men även andra kommunistiskt motiverade kupp försök, tyder på en total avsky för republiken och dess demokratiska system hos dessa grupper. Detta bryter mot den ena av de två demokratiska förutsättningarna som Dahl förespråkar, vilket är ett definitivt hot mot demokratin. Det forskningsläge och de författare som undersökt detta är dock rådande överens om att spartakistupproret inte var en förödande händelse för demokratin. Professor i historia Richard J Evans påpekar exempelvis valet i januari 1919 som skedde samtidigt som kupp försöket. De tre huvudpartierna som förespråkade demokrati och republikens fortlevnad fick en majoritet eftersom det tyska folket såg det som ett mycket bättre alternativ än kommunism.¹⁷ Professor i historia Eberhard Kolb drar detta längre och menar att Tyskland inte hade de nödvändiga ingredienser som krävdes för att kunna lyckas med en kommunistisk revolution, nämligen att arbetarna hade behövt organisera och ena sig för att det skulle vara möjligt.¹⁸ Kupp försöket hade helt enkelt inte de grundläggande kraven för att kunna lyckas.

Dessutom är författarna överens om att kupp försöket hanterades dåligt. Evans menar att det var dåligt planerat och utfört.¹⁹ Kolb tillägger att det var halvhjärtat.²⁰ Professor i historia Eric D Weitz instämmer och poängterar att varje kommunistiskt försök att fälla republiken var “ett större fiasko än det föregående”.²¹ Doktor i historia Colin Storer påpekar även att den demokratiskt valda regeringen hade, någon månad innan kupp försöket, fått garanti om arméns stöd ifall de lovade att bekämpa kommunismens framstegsförsök, något som regeringen gick med på.²² Därmed hade alltså regeringen fått arméns lojalitet vilket täcker det ena av de två valda demokratiska förutsättningarna, vilket underlättar för demokratins fortlevnad. Utöver detta poängterar även Storer, likt Evans, att folket inte var intresserade av en kommunistisk revolution. Deras främsta strävan var frihet, fred, och bröd.²³

Det råder alltså en konsensus bland författarna inom området att spartakistupproret inte var ett särskilt stort hot mot de demokratiska systemen, trots att de samtida tyskarna definitivt

---

¹⁶ Storer, 2013. s.40.

¹⁷ Evans, Richard J. *The Coming of the Third Reich*. New York: Penguin Books, 2005. s.133–134.

¹⁸ Kolb, Eberhard. *The Weimar Republic*. 2 uppl. London & New York: Routledge, 2005. s.150.

¹⁹ Evans, 2005. s.126–127.

²⁰ Kolb, 2005. s.16.

²¹ Weitz, Eric D. *Weimar Germany: Promise and Tragedy*. 2 uppl. Princeton & Oxford: Princeton University Press, 2013. s.91.

²² Storer, 2013. s.36–37.

²³ Storer, 2013. s.37.

tyckte det. Visserligen är kuppörsöken från kommunisterna ett bevis på att systemet var mycket instabilt, men det finns inga tecken på att det skulle kunnat ha någon förödande effekt för Weimarrepublikens demokratiseringsprocess. Vad som kom efteråt skulle däremot visa sig vara en mycket större utmaning för demokratin.

Kommunisterna var inte ensamma om att avsky den nya demokratin. Högerextremisterna delade denna likhet med dem, dock troligtvis den enda likhet de delade eftersom de avskydde varandra minst lika mycket som de avskydde demokratin. När kommunisternas kuppörsök var avvärjt, och dess ledare blivit blodigt mördade av högerextrema soldater ur *freikorps*, var det bara början på de politiska oroligheter som extremhögern skulle ställa till med.²⁴

I slutet av oktober 1919 hade den tyska armén återhämtat sig någorlunda väl, och var dessutom lojal till den sittande demokratiskt valda regeringen. Med detta upplevda stabila läge ansåg regeringen att deras paramilitära grupp *freikorps* hade tjänat sitt syfte, och de kunde till och med ses som ett hot mot regeringen och demokrati i stort. Därmed bestämde sig regeringen för att avskaffa *freikorps*, vilket inte var populärt bland de som tjänstgjorde i den paramilitära gruppen eftersom det skulle resultera i deras arbetslöshet. Detta ledde till att *freikorps* reste sig i revolt, vilket snabbt förvandlades till ett kuppörsök (kallad "Kappkuppen") för att fälla regeringen och republiken.²⁵ Detta eskalerade ytterligare då misstron mellan regeringen och den tyska armén ökade eftersom många officerare såg avskaffandet av *freikorps* i kombination med signerandet av Versaillesfreden som ett tecken på att republiken var "anti-militär". På grund av detta började flera inom officerstaben att sympatisera med kuppmakarna, och många av dem till och med stödde den.²⁶

Detta är tydliga tecken på att arméns lojalitet till de demokratiskt valda representanterna var påfrestad som bäst, vilket bryter mot en av de demokratiska förutsättningarna som belyses i uppsatsen. Det råder en tydlig konsensus bland författarna att det var på grund av detta som denna händelse kan anses vara ett reellt hot mot Weimarrepublikens demokrati. Samtliga författare betonar vikten av arméns illojala ställning.

Weitz nämner exempelvis den tyska arméns överbefälhavare, Hans von Seeckt, och hur han ville se Tyskland återgå till sin tidigare maktställning. Han sympatiserade därmed med extremhögern som hade samma mål.²⁷ Storer nämner också von Seeckt och påpekar hans svar

---

²⁴ Weitz, 2013. s.30–31.

²⁵ Storer, 2013. s.46.

²⁶ Storer, 2013. s.46–47.

²⁷ Weitz, 2013. s.116.

till regeringen efter att han blivit tillsagd att öppna eld mot kuppmaakarna: "Reichswehr skjuter inte på andra Reichswehr".²⁸ Självaste överbefälhavaren över armén vägrar alltså att göra som regeringen säger, och är i stället passiv under kuppforsöket.

Kolb nämner general von Lüttwitz, befälhavare över alla trupper öster om floden Elbe, och hur han ska ha varit i konstant dialog med kuppmaakarna och aktivt gett dem sitt stöd. Av arméofficerarna var det enbart general Reinhardt som var beredd att bekämpa kuppen, vilket tydligt visar på en utbredd misstro till republiken inom armén.²⁹ Evans håller med Kolb och Storer om vikten av arméns illojalitet och tillägger att armén generellt sett hellre ville se en stark auktoritär ledare vid makten som kunde återställa Tysklands roll i det internationella spelrummet som en stormakt.³⁰

Baronessa Ruth Henig, docent i historia, poängterar även att det inte enbart var militären som sympatiserade med kuppmaakarna. Preussiska aristokrater, nationalistiska organisationer, och industrimän stödde dem också aktivt.³¹ Det visar sig alltså att misstron till demokratin var vida spridd i det tyska samhället, vilket det har syntts spår av genom texten. Detta bryter mot den andra demokratiska förutsättningen som uppsatsen belyser och tyder därmed på att denna händelse är en avsevärd utmaning för demokratin i Weimarrepubliken.

Evans noterar även en annan del av samhället som sympatiserade med kuppmaakarna, nämligen domstolarna. Efter att kuppen blivit avvärjd, genom att i princip hela Tysklands arbetarklass startade en strejk som gjorde att kuppen inte kunde fortsätta, var det enbart en person som blev dömd i domstol för kuppforsöket och då var det dessutom ett lindrigt straff.³² Stora delar av samhället, inklusive militären, stödde alltså kuppen och det var enbart när arbetarklassen utförde en gigantisk strejk som kuppen kunde avvärjas. Trots detta var det fortfarande republiken som var den stora förloraren. Henig förklarar hur de tre demokratiförespråkande partierna förlorade sin majoritet i valet 1920, vilket tyder på att folket hade förlorat sin tilltro till dem efter alla oroligheter som försiggått under det senaste året.³³

Författarna inom området är eniga om att Kappkuppen var ett enormt hot mot demokratin, till största del på grund av militärens passivitet eller till och med stödjande, men också på grund av att andra delar av samhället sympatiserade med kuppen och vad den stod

---

²⁸ Storer, 2013. s.47–48.

²⁹ Kolb, 2005. s.37–38.

³⁰ Evans, 2005. s.155–156.

³¹ Henig, Ruth. *The Weimar republic: 1919–1933*. London & New York: Routledge, 1998. s.25–26.

³² Evans, 2005. s.205.

³³ Henig, 1998. s.27.

för. Det var inte förrän vanligt tyskt folk insåg faran för en militärregim som de reste sig i strejk och kuppen misslyckades. Demokratien segrade, denna gång.

6.2 Mordet på utrikesminister Walther Rathenau

Weimarrepubliken plågades inte enbart av kuppöversök. Under sin korta levnadsperiod var politiskt motiverade mord ett vanligt verktyg för demokratins motståndare. Mellan 1921 och 1922 utfördes över 350 politiska mord, främst utförda av extremhögern på personer som arbetade för republiken, och därmed demokratins fortlevnad.³⁴ Morden kulminerade då utrikesminister Walther Rathenau blev blodigt mördad, vilket satte i gång en rad olika förändringar. Bland annat gick tusentals människor ut på gatorna för att visa sin avsky för mordet, och riksdagen slog igenom en reform som bannlyste extremistgrupper, deras språkbruk, och deras ikoner och symboler.³⁵ Men kanske den mest inflytelserika konsekvensen var att flera partier skapade sina egna partibundna paramilitära grupper.

Politiskt våld genom paramilitära grupper var redan djupt rotat i den tyska politiska kulturen, och några få partier hade redan sina egen partibundna paramilitära grupper. Det sågs som ett sätt för unga män att visa sin maskulinitet och att de tillhörde någon form av gemenskap. Men efter mordet på Rathenau, och alla de andra politiska morden, såg alltså samtliga partier i den tyska riksdagen det som en nödvändighet att även de har sina egna partibundna paramilitära grupper.³⁶ Det var ett sätt att kämpa mot de antidemokratiska krafter som rådde, och försvara republiken.

Detta argument kan tänkas låta fördelaktigt för demokratins fortlevnad, men samtidigt kan det öppna upp möjligheter för de som vill förstöra den. Att ens tillåta existensen av paramilitära grupper fråntar armén, och i förlängningen regeringen, sitt våldsmonopol. Detta är en avgörande faktor till den demokratiska förutsättning som belyser vikten av militärens lojalitet till de demokratiskt valda representanterna. Ifall det är tillåtet för andra utom armén att forma paramilitära grupper innebär det att ännu fler måste vara lojala för att demokratin ska kunna fungera. Som har konstaterats i analysen hittills var bristen på tilltro till demokratin stor i Weimarrepubliken, vilket gjorde att möjligheten till egna paramilitära grupper utgjorde ett reellt hot mot demokratin i stort, speciellt då vissa paramilitära grupper användes för att fortsätta utföra politiskt motiverade mord.

---

³⁴ Storer, 2013. s.50–51.

³⁵ Storer, 2013. s.51–52.

³⁶ Storer, 2013. s.72–73.

Detta problem belyser även författarna inom litteraturen, och det råder definitivt en konsensus att de politiska mord, och de paramilitära grupper som skapas som en konsekvens, var stora utmaningar för den tyska demokratin. Kolb förklarar exempelvis hur det var ett mirakel att inte Weimarrepubliken föll under dessa inledande år, vilket sannerligen visar på problemets allvar.³⁷ Evans förklarar att det var allmänt sett som en självklarhet att ha sina egna partibundna paramilitära grupper eftersom politiskt våld var djupt rotad i den tyska politiska kulturen. Det var sällan en debatt inte slutade i ett slagsmål vilket var de paramilitära gruppernas specialitet, utöver att hota eller mörda politiska motståndare.³⁸ Att debattklimatet och politiken överhuvudtaget såg ut så här var ett seriöst hot mot demokratins överlevnad.

Weitz beskriver hur kansler Joseph Wirth står i riksdagen och anklagar högern för att inte ha fördömt de politiska mordena, och för att de skapat "denna mordiska atmosfär".³⁹ Seriösa anklagelser, men inte långt ifrån sanningen. Två nationalistiska partier (DNVP och BVP) och kommunistpartiet (KPD) röstade nämligen emot lagförslagen om bannlysning av extremistgrupper som nämndes tidigare. Lagförslaget röstades dock igenom, men även detta spelade liten roll då domstolarna ofta sympatiserade med extremhögern. Det var sällan högerextrema personer blev dömda för politiskt motiverade mord.⁴⁰

Henig belyser även detta problem och håller med om lagändringens bristande effektivitet. Hon backar upp sitt påstående med statistik från domar. Mellan åren 1918 och 1922 utförde extremhögern 354 politiskt motiverade mord, varav en person blev straffad, och då icke med dödsstraff. Under samma period utförde kommunisterna 22 politiskt motiverade mord, varav 17 blev dömda och 10 av dem var dödsstraff. I snitt var ett fängelsestraff för en kommunist 15 år, medan en högerextremist låg i snitt på 4 månader.⁴¹ Detta är alltså tydliga tecken på att domstolarna sympatiserade med extremhögern och underminerade regeringens lagändringar till bästa förmåga. I Bayern till och med vägrade man att följa den nya lagändringen helt och hållet.⁴²

Författarna är alltså eniga om att konsekvenserna av mordet på Walther Rathenau, men också de politiska mordena i allmänhet, var ett seriöst hot mot Weimarrepublikens överlevnad. Som nämndes tidigare beskrev Kolb det till och med som ett mirakel att demokratin inte kollapsade dessa inledande år. Här är ett exempel på en händelse som bryter mot båda de valda

---

³⁷ Kolb, 2005. s.35.

³⁸ Evans, 2005. s.125–126.

³⁹ Weitz, 2013. s.100.

⁴⁰ Kolb, 2005. s.46.

⁴¹ Henig, 1998. s.25.

⁴² Evans, 2005. s.255–256.

demokratiska förutsättningarna. Trots att demokratin inte faller vid detta tillfälle, kommer det visa sig att politiska mord och paramilitära grupper spelar en avgörande roll 10 år senare när Adolf Hitler är den som slutgiltigen lyckas fälla den instabila Weimarrepubliken. Något som de flesta författare är överens om är att det var imponerande, och kanske lite tursamt, att Weimarrepubliken överlevde ens så länge.

6.3 Skotten i Ådalen

Mellan åren 1924–1935 skedde ett flertal incidenter där strejkande arbetare och strejkbrytare rök ihop. Dessa situationer blev ofta väldigt våldsamma och våldsamt ökade stadigt under 1920-talet. Martin Ericsson, docent i historia, och Stefan Nyzell, docent i historia, menar att det hela kulminerade med skotten i Ådalen. Kortfattat skickades militär personal ut för att skydda strejkbrytarna, som sedan öppnade eld mot demonstranterna vilket dödade fem; varav en var åskådare till händelserna.⁴³ Som vi idag kan konstatera var inte skotten i Ådalen förödande för demokratin. Däremot, som kommer att påvisas med hjälp av litteraturen, omringas händelsen av tankar och företeelser som är hotande mot demokratin.

Enligt Ericsson och Nyzell förväntades inte bara våld vid händelsen av en demonstration, det uppmuntrades. Strejkbrytarna sågs som förkroppsligandet av allt som facken stod mot. Arbetsgivarna använde i sin tur strejkbrytarna som en frontlinje mot de demonstrerande arbetarna. Det existerade nämligen organisationer som försedde arbetsgivarna med strejkbrytare, dessa var ofta välfinansierade. Därmed blev det också klarare för de strejkande arbetarna vem som var fienden enligt Ericsson och Nyzell. Båda grupperna var ofta beväpnade. Vidare menar Ericsson och Nyzell att facken såg på de organisationer som försedde arbetsgivarna med strejkbrytare som en slags reservarmé, vilket i händelsen av en revolution skulle omvandlas till något liknande det tyska *Freikorps*.⁴⁴ Det existerade alltså tankar om paramilitära grupper i Sverige under samtiden, likt den i Tyskland där den faktiskt var förekommande. Som senare kommer att visas existerade det även tankar inom vänstern, framför allt kommunisterna om att de själva borde organisera sig i paramilitära grupper. Att dessa tankar florerade tyder på en tro på att staten inte borde ha, eller att staten inte har, kontroll över våldsmonopolet. Om inte staten har kontroll på våldsmonopolet för att skydda sina

---

⁴³ Ericsson, Martin & Nyzell, Stefan. "Sweden 1910–1950: The Contentious Sweds -Popular Struggle and Democracy" i Mikkelsen, Flemming & Kjeldstadli, Knut & Nyzell, Stefan (red.). *Popular Struggle and democracy in scandinavia: 1700-present*. London: Palgrave macmillan, 2018. s.348.

⁴⁴ Ericsson & Nyzell, 2018. s.351.

medborgare, bryter det mot en av Dahls förutsättningar för demokrati, och därmed är det ett hot mot det demokratiska systemet.

Yvonne Hirdman, professor emeritus i historia, beskriver prologen till Ådalen. Lite mindre än en månad före händelserna i Ådalen hade liknande oroligheter brutit ut i Halmstad. Den 23 april samma år sköt strejkbrytare skarpt och tre strejkande arbetare skadades. Kommunisterna uppmanade arbetarna till generalstrejk medan den borgerliga sidan hördes spekulera om att "röda gatan" organiserade sig i Halmstad.⁴⁵ Alltså låg en liknande händelse, till den som kom att äga rum i Ådalen, färskt i minnet hos människor. Som tidigare belysts, med hjälp av Ericsson och Nyzell, syns även här ett exempel på där strejkbrytarna hade med sig vapen. Alltså ett tecken på att våld förväntades.

Händelserna i Ådalen var som nämnt mycket våldsamma. Svante Nycander, hedersdoktor vid samhällsvetenskapliga fakulteten vid Uppsala universitet, beskriver de våldsamma händelserna som ägde rum. Det var Hugo Silléns kommunistiska grupp som satte upp anslaget som uppmanade till generalstrejk. Den 13 maj tog demonstranterna in sig på hamnområdet i Sandviken där strejkbrytarna befann sig. Där jagades polisen undan och strejkbrytare misshandlades. Fyra av strejkbrytarna fördes till torget i Kramfors där de förhöordes av kommunisternas distriktsordförande Axel Nordström. Polisen hade helt förlorat kontrollen över situationen. Militären behövde därför kallas in.⁴⁶ Hirdman menar också att händelserna som ägde rum på torget i Kramfors var "regelrätta förhör".⁴⁷ Först och främst framkommer enligt författarna hur demonstranterna här bortsett från lagen, och själva agerat domstol. Därmed har man bortsett från de demokratiska institutioner som existerar vilket tyder på en svag tilltro till den demokratiska kulturen, vilket bryter mot en av de demokratiska förutsättningarna.

Den 14 maj gick demonstrationståget mot Lunde. Dagen därpå, 14 maj, höll Nordström ett tal. Enligt Nycander ska vittnesmål hört Nordström uppmana folk till att agera som "en disciplinerad och välorganiserad trupp".⁴⁸ Även Hirdman påpekar att Nordström agiterat folket och att det inte var fackföreningarna som satte folket i rörelse, utan kommunisterna.⁴⁹ Däremot noterar Ericsson och Nyzell att ordningsmakten förväntade sig att demonstrationer, som den i Ådalen, skulle bli våldsamma. I fall där militären kallas in vid strejker var risken för

---

⁴⁵ Hirdman, Yvonne. *Mellankrigstider*. Stockholm: Ordfront, 2023. s.327–328.

⁴⁶ Nycander, Svante. *Makten över arbetsmarknaden: Ett perspektiv på Sveriges 1900-tal*. Uppl 3. Lund: Studentlitteratur AB, 2008. s.52.

⁴⁷ Hirdman, 2023. s.328.

⁴⁸ Nycander, 2008. s.53.

⁴⁹ Hirdman, 2023. s.329.

våldsutövande hos ordningsmakten betydligt större.⁵⁰ Nils Mesterton, kapten över den skara militärer som var på plats vid demonstrationen, gav order om att öppna eld mot de strejkande.⁵¹ Nycander påpekar att Mesterton i vetskap om tidigare incidenter där militären gått miste om vapen och den rådande kaotiska situationen tog beslutet om att ge ordern. Vid begravningen av de fem dödade tog Silléns kommunister polisens ansvar för ordningen och stängde ner kaféer, hotell och restauranger. Nycander menar också att de ska ha spelat ryska revolutionärernas sorgmarsch. Alex Nordström höll i ceremonin, och blev senare dömd till två och ett halvt års fängelse.⁵²

Vem som står till svars för händelsen diskuterades även under samtiden. Dock kan vi se hur ordningsmakten tappat kontrollen. Vidare gav de upp sin ordningsmakt under begravningen. Den demokratiskt valda statsmaktens kontroll över våldsmonopolet gick därmed förlorat. Däremot kan en argumentera för att staten tappat kontrollen över militären eftersom de dödade civila demonstranter. Samtidigt övertog kommunisterna ordningsmakten vid begravningen i Kramfors.

Möller förklarar att kommunister, syndikalister, och klasskampsorienterade socialdemokrater drog slutsatsen att arbetarrörelsen borde överge all ambition till samsyn. I stället skulle man helt fokusera på klasskampen. Dessa hade helt förlorat tilltron till polis och militär. Flera betydande kommunister ansåg att arbetarrörelsen borde inrätta en egen ordningsmakt, enligt Möller.⁵³ Tankar om att motsätta sig statens våldsmonopol florerade alltså bland dessa kretsar. Idéer som direkt hotar de förhållanden som förutsätter en fungerande demokrati, alltså den demokratiska statens våldsmonopol. Men som vi idag vet skapades aldrig någon sådan ordningsmakt.

Skotten i Ådalen var inte förödande mot demokratin. Dock, som påvisat med litteraturen, finns en konsensus om att händelsen var omringad av tankar och företeelser som kan ses som ett temporärt hinder för den demokratiska utvecklingen. Dessa tankar slog aldrig rot och hoten från ytterkantens antidemokratiska tendenser dementerades med 1933 års kohandel.

---

⁵⁰ Ericsson & Nyzell, 2018. s.352.

⁵¹ Hirdman, 2023. s.328–329.

⁵² Nycander, 2008 s.53–54.

⁵³ Möller, 2023. s.118.

6.4 Kohandeln

Något som den utvalda litteraturen är överens om är vikten av kohandeln för svensk politik och historia. En gemensam nämnare för alla författare är deras fokus på samarbetsviljan, förmågan att kompromissa hos de samtida partierna, och stabilitet i parlamentarismen som konsekvens av kohandeln. Möller kallar exempelvis kohandeln för ett "formativt moment" i svensk historia och parlamentarism.⁵⁴ Genom litteraturen kommer här uppvisas exempel på en tilltro till demokratin, parlamentarismen och en demokratisk kultur.

Efter att Socialdemokraterna tillträdde som minoritetsregering efter valet 1932 ställdes de inför den samtida ekonomiska krisen. I centrum för detta var frågan om jordbrukspolitik. Björn von Sydow, docent i statsvetenskap, f.d. talman och försvarsminister, menar att det var här som ödet för regeringens framtid låg.⁵⁵ Möller belyser framför allt två anledningar till varför förutsättningarna för samarbetet mellan Socialdemokraterna och Bondeförbundet var gynnsamt: partierna konkurrerade inte om samma väljare inom valmanskåren och båda partierna representerade kroppsarbetare, eller som Möller skriver "småfolket".⁵⁶ Hirdman menar att det också existerade en acceptans för att bonde- och arbetarintressen inte alltid kunde sammanföras och att den ena ibland måste gynnas över den andra.⁵⁷ Alltså existerade det gynnsamma förutsättningar för att en kompromiss skulle uppnås.

För att få till en kompromiss krävs dock förhandlingar. Här är Möller, von Sydow och Hirdman överens om att Socialdemokraterna och Per Albin Hanssons manövrering av välfärdsutskottet och förhandlingar med Bondeförbundets Axel Pehrsson som framstående anledningar till kohandelns succé. Regeringen begärde nämligen 200 miljoner kronor för sitt krisprogram som skulle motverka den rådande ekonomiska krisen. Förslaget hamnade hos välfärdsutskottet vilket bestod av 13 representanter från de borgerliga partierna och 11 från socialdemokratin. Det borgliga motståndet bestod bland annat av tungviktarna Arvid Lindman (högerens ordförande), Ernst Trygger (ledare för högern i första kammaren), Olof Olsson (bondeförbundets partiledare), och Felix Hamrin (frisinnade Folkpartiets partiledare). Hirdman menar att dessa inte skulle vika sig för den socialdemokratiska politiken.⁵⁸

---

⁵⁴ Möller, 2023. s.126.

⁵⁵ von Sydow, Björn. *Parlamentarismen i Sverige: utvecklingen och utformningen till 1945*. Örlinge: Gidlunds förlag, 1997. s.152.

⁵⁶ Möller, 2023. s.124.

⁵⁷ Hirdman, 2023. s.232.

⁵⁸ Hirdman, 2023. s.232.

Informella förhandlingar mellan Socialdemokraterna och Bondeförbundet upptogs. Dessa förhandlingar mynnade ut i en kompromiss. Socialdemokraterna accepterade kraven på jordbruksregleringar och Bondeförbundet gick med på en modifierad form av arbetslöshetspolitik. Detta skedde däremot under hot att regeringen skulle utlysa nyval i båda kamrarna enligt Sydow.⁵⁹ Även Möller belyser Socialdemokraternas hot om nyval. De båda är också överens om att det existerade någon form av splittring, i högre eller lägre grad, inom alla partier under samtiden. Detta karakteriseras som en anledning till möjligheten att samarbeta över partigränserna.^{60,61}

Som tidigare nämnt var Axel Pehrsson en av huvudpersonerna i kohandeln. Erik Bengtsson, docent i ekonomisk historia, skriver om hur det agrara samhället som politisk aktör utvecklats från 1866 till 1933. Vid kohandelns begynnelse var bondeförbundets partiledare den 70 årige Olof Olsson, med säte i Kullenbergstorp. Han var en mycket konservativ politiker och stark motståndare till socialdemokratin. Dock fanns det även politiska motståndare inom partiet, dessa leddes av Axel Pehrsson i Bramstorp. Pehrsson gick bakom ryggen på sin partiledare och ingick i ett samarbete med Socialdemokraterna. Pehrsson tillhörde en ny generation, mer liberala, bönder som vuxit upp i helt andra förhållande än Olssons. Bengtsson tillskriver denna liberalisering av Bondeförbundet som en förklaringsmodell till kohandeln.⁶² Han belyser även hur tidigare forskning överbetonar sociala strukturer och politiska traditioner. I stället försöker Bengtsson visa hur en samhällsgrupp inte kan tillskrivas en transitorisk ideologi. Politik spelar roll, den formas och organiseras av sin samtid.⁶³

Den samtida politiska situationen upplevs genom litteraturen som rörig och oförutsägbar. Detta ändrar inte faktumet att de samtida aktörerna agerade inom det politiska systemet och utnyttjade dess spelregler på ett skickligt sätt. Möller sammanfattar händelseförloppet på ett träffande sätt: "En konsekvens av uppgörelsen blev parlamentarisk stabilitet - ett förhållande som framstår paradoxalt eftersom uppgörelsen blev möjlig just genom den instabilitet som rådde i två av de borgliga partierna."⁶⁴ Avslutningsvis menar Ericsson och Nyzell att kompromissen var grunden för att Sveriges demokrati utvecklades medan Europa föll för demokratisk tillbakagång. En av de saker som författarna pekar på som

---

⁵⁹ von Sydow, 1997. s.152–153.

⁶⁰ von Sydow, 1997. s.154.

⁶¹ Möller, 2023. s.125.

⁶² Bengtsson, Erik. *The social origins of democracy in Sweden: the role of agrarian politics*. Social History. Vol. 47, nr. 4, 2022. s.439–440.

⁶³ Bengtsson, 2022. s.444.

⁶⁴ Möller, 2023. s.126.

avgörande för denna demokratiska utveckling är viljan att kompromissa för att finna konsensus. De framhåller att Sverige ställdes inför, och ej var immun, för samma hot som majoriteten av Europas demokratier ställdes inför. Svaret till varför Sverige gick en annan riktning än majoriteten av Europa ligger bortom någon slags svensk mentalitet som innefattar tanken om konsensus enligt Ericsson och Nyzell.⁶⁵

Kohandeln visar inte på en svensk mentalitet som skulle vara mer fördelaktig för tilltron till demokratin och en demokratisk kultur. I stället framkommer en tilltro till de parlamentariska spelreglerna och politikernas förmåga att skickligt manövrera dessa spelregler. Alltså är det en stark acceptans för det parlamentariska systemet, som visar på en stark demokratisk kultur. I en tid för ekonomisk kris som utmanade många demokratier i Europa kunde den svenska demokratin i stället utvecklas och förankras. Detta tyder på en stark förutsättning för demokratin fortlevnad och utveckling.

Ett vidare exempel på en tilltro till demokratin sträcker sig bortom viljan till kompromiss och samarbete. Det handlar om Sveriges vilja att sätta ner foten mot Tyskland och Adolf Hitler. Sydow och Möller är båda överens om att en förklaring till kohandeln är det utrikespolitiska läget.^{66,67} Hirdman menar dock att kohandeln i första hand inte handlar om inrikespolitiska sakfrågor. I stället betonar hon den utrikespolitiska situationen och den växande ytterkanten som grunden till kohandeln. Hirdman skriver att de "handlade ju i högsta grad om att demonstrera demokratins förmåga gentemot Tyskland."⁶⁸ Det existerar alltså en konsensus bland författarna om att den samtida parlamentarismen hade en tilltro till demokratin och dess förmåga att lösa problem. Samtidigt tyder det på en vilja att visa upp demokratins förmåga gentemot autokratin. Genom att aktivt ta avstånd från autokratin förankras de förutsättningar som krävs för den demokratiska utvecklingen.

7. Slutsats

Som inledningsvis nämnt i uppsatsen är undersökningens syfte att undersöka vilka typer av händelser som kan tänkas vara förödande för det demokratiska systemet. Detta har gjorts genom att titta på de nämnda händelserna i Sverige och Tyskland, och huruvida dessa händelser påverkat de två valda demokratiska förutsättningarna. Uppsatsen bekräftar och dementerar

---

⁶⁵ Ericsson & Nyzell, 2018. s.355–357.

⁶⁶ Möller, 2023. s.125.

⁶⁷ von Sydow, 1997. s.152 & 154.

⁶⁸ Hirdman, 2023. s.313.

händelsernas påverkan på det demokratiska systemet och utifall det råder konsensus inom tidigare forskning gällande mellankrigstidens Sverige och Tyskland.

Nedan följer nu en redogörelse av frågeställningarna och uppsatsens slutsats:

- Hur beskrivs de valda händelserna i förhållande till de demokratiska förutsättningarna i Sverige och Tyskland?

Trots sina vilt olika utfall i Sverige och Tyskland, finns det flera likheter mellan de olika händelsernas påverkan på de valda demokratiska förutsättningarna. Däremot finns det tendenser till motsättningar inom händelserna som både tyder på missgynnsamma demokratiska förutsättningar men också en uppvisning av gynnsamma förutsättningar.

Båda länderna blev testade av utmaningar, och dessa hanterades på olika sätt. Skotten i Ådalen omringades av, bland annat, diskussioner kring potentialen för paramilitära grupper, medan i Tyskland blev det en realitet. I Tysklands fall skulle detta komma att vara avgörande för dess politiska framtid då detta bröt mot den demokratiska förutsättning som belyser vikten av de demokratiskt valda representanternas våldsmonopol. Detta hot mot det demokratiska systemet blev, som tidigare skrivet, inte realitet i Sverige eftersom tanken på att organisera en ordningsmakt för arbetarrörelsen aldrig realiserades. Därmed skedde aldrig en förskjutning av våldsmonopolet. Trots att hot mot demokratin existerade kan dess icke realisering tyda på en god demokratisk kultur och därmed en god demokratisk förutsättning. Kohandeln skapade en samarbetsvilja inom den svenska politiken där konsensus och kompromiss stod i fokus. En demokratisk politisk kultur förankrades och alternativa tillvägagångssätt till makten hämmades.

Detta tyder på att den demokratiska förutsättningen som belyser vikten av allmän tilltro till det demokratiska systemet och dess politiska kultur segrade. Då politiker och meningsmotståndare valde att föra en sansad och fridfull diskussion i Sverige, blev det kutym i Tyskland att lösa politiska meningsskiljaktigheter med knytnäven eller kanske värre. Efter mordet på Walther Rathenau blev denna kutym allt mer påtaglig då samtliga partier skapade sina egna paramilitära grupper som användes för att skydda sig mot meningsmotståndare, men också för att förhindra sina meningsmotståndares angelägenheter. Därmed skapades en ogynnsam förutsättning för demokratin, eftersom både tron på det demokratiska systemet underminerades med de paramilitära grupperna, samt att det skedde en förskjutning av våldsmonopolet.

Det är tydligt att militärens lojalitet till de demokratiskt valda representanterna är avgörande för det demokratiska systemets välstånd. I händelsen om spartakistupproret fallerade det efter några dagar eftersom den tyska regeringen hade arméns lojalitet. Kort därpå, när nästa kuppöversök initierades i form av Kappkuppen, hade den tyska regeringen helt plötsligt inte längre arméns lojalitet vilket resulterade i att regeringen fick fly huvudstaden. Det var inte förrän landets arbetare reste sig i masstrejk, eftersom de inte ville se en militärregim vid makten, som kuppen fallerade. I dessa två fall kolliderar de två demokratiska förutsättningarna med varandra, och visar att trots militärens lojalitet är avgörande kan den demokratiska förutsättningen som belyser stark tilltro till demokratin förhindra militären från att fälla den demokratiskt valda regeringen.

Det går alltså att se samma tendens i både fallet Sverige och i fallet Tyskland, då de demokratiska förutsättningarna påverkar och förhindrar varandra från att hota eller fälla det demokratiska systemet. Ifall den ena uppfylls men inte den andra, och vice versa, är oddsen att demokratin kommer att bestå. Detta är vad resultatet av de olika händelserna tyder på. Det krävs alltså att flera demokratiska förutsättningar inte uppfylls för att en händelse ska vara förödande för demokratin, något som går att se under exempelvis Hitlers maktövertagande 1933. En analys av detta överläts däremot till framtida forskning.

- Hur tar sig en potentiellt rådande konsensus uttryck bland litteraturen, huruvida händelserna var förödande eller inte för demokratin i Sverige och Tyskland?

Som konstaterat finns det en bred konsensus bland litteraturen i båda fallen. Författarna som studerar Weimarrepubliken visar på en bred enighet gällande de båda kuppöversökens grad av hot mot det demokratiska systemet. De är överens om att spartakistupproret inte var ett särskilt stort hot, trots att samtidens tyskar i Weimarrepubliken förmodligen inte hade hållit med. Samtliga författare belyser hur kuppöversöket var dåligt organiserat och inte hade de nödvändiga ingredienser som behövdes för att vara lyckat. Dessutom hade de militären emot sig, något som konstaterats är en mycket viktig faktor.

Det råder även en konsensus bland författarna gällande Kappkuppen. Här är snarare uppfattningen att detta kuppöversök var ett mycket stort hot mot det demokratiska systemet. Stora delar av samhällets olika skikt sympatiserade med kuppökarna och deras agenda. Inte minst stora delar av militären och även de högst uppsatta officerarna kan räknas till dessa sympatisörer, bland dem självaste överbefälhavaren över hela den tyska armén. Samtliga

författare betonar just detta enorma stöd till kuppöversöket, och menar att detta är den främsta avgörande faktorn till att just denna händelse kan anses vara så hotfull mot det demokratiska systemet och republiken i sig.

Samma enhälliga konsensus existerar även kring mordet på utrikesminister Walther Rathenau och alla de andra politiska mord som kom före. Författarna är överens om mordens negativa påverkan på det demokratiska systemet, men betonar särskilt vikten av de konsekvenser som resulterades av Rathenaus mord. Det största hotet mot det demokratiska systemet från denna händelse är formeringen av samtliga partiers paramilitära grupper. Det ska dock repeteras att det fanns paramilitära grupper tidigare, men det var som en konsekvens av denna händelse att alla partier till slut valde att skapa sina egna grupper. Författarna är eniga om att detta vidare förstärkte den våldsamma politiska kultur som rådde i Tyskland, och därmed utgjorde ett större hot mot det demokratiska systemet.

Ådalen framställs som ett exempel, det mest uppmärksammade, av flera händelser i Sverige som har omringats av antidemokratiska tendenser. Författarna är överens om att händelsen inte var förödande för demokratin. De belyser flera företeelser och tankegångar som tolkas som hot mot demokratin. Som tidigare nämnt ses händelsen som ett temporärt hot, det förs inga resonemang kring huruvida händelsen hade kunnat eskalera till något mer förödande. Alltså är det tankegångarna som omringar händelsen som ses som hotfulla. Däremot finns det inslag när dessa tankar tar sig uttryck, till exempel i de så kallade förhören på strejkbrytarna, samt det bristande förtroendet mot polis och militär efter deras ingripande.

Det råder även en enhetlig konsensus rörande kohandelns betydande roll i svensk politik. Det framkommer i litteraturen att kohandeln inte genomfördes på grund av en svensk mentalitet som skapade en gynnsam demokratisk förutsättning. I stället råder det en konsensus kring politikernas tilltro till det parlamentariska systemet och viljan att kompromissa för att finna konsensus i politiken. Detta visar på en gynnsam demokratisk förutsättning eftersom politikerna utnyttjar det rådande systemet för att driva sin vilja och åsikt. Något utstickande är Hirdman som lägger större vikt vid den utrikespolitiska aspekten som förklaring till kohandeln än de övriga författarna. Det råder konsensus om att det utrikespolitiska läget spelade roll men inte att det var den primära anledningen till kohandeln. De är dock överens om att det var ett sätt för Sverige att visa upp demokratins slagkraft och effektivitet gentemot Tyskland.

7.1 Framtida forskning

Med tanke på uppsatsens begränsade omfång finns det mycket mer att titta på inom detta område. Förslagsvis kan ett framtida forskningsarbete innefatta fler av Dahls, eller någon annan demokratiteoretikers, förutsättningar för demokrati och vidare analysera hur dessa har påverkats av händelserna. Det går även att titta på en rad andra händelser som skett i de båda länderna under tidsperioden. Förslagsvis skulle detta kunna innefatta ölkällarkuppen 1923 i München, stora depressionen, naziströrelsen i Sverige, de många regeringsskiften som ägde rum mellan 1919–1932 i Sverige, och mycket mer. Möjligheterna är oändliga.

8. Käll- och litteraturförteckning

Bengtsson, Erik. *The social origins of democracy in Sweden: the role of agrarian politics*. Social History. Vol. 47, nr. 4, 2022.

Cornell, Agnes & Møller, Jørgen & Skaaning, Svend-Erik. *Democratic Stability in an Age of Crisis: Reassessing the Interwar period*. Oxford: Oxford University Press, 2020.

Dahl, Robert A. *On democracy*. New Haven: Yale University Press, 2020.

Ericsson, Martin & Nyzell, Stefan. "Sweden 1910–1950: The Contentious Sweds -Popular Struggle and Democracy" i Mikkelsen, Flemming & Kjeldstadli, Knut & Nyzell, Stefan (red.). *Popular Struggle and democracy in scandinavia: 1700-present*. London: Palgrave macmillan, 2018.

Esaiasson, Peter & Gilljam, Mikael & Oscarsson, Henrik & Towns, Ann & Wängnerud, Lena. *Metodpraktikan: Konsten att studera samhälle, individ och marknad*. Uppl 3. Stockholm: Norstedts juridik, 2017.

Evans, Richard J. *The Coming of the Third Reich*. New York: Penguin Books, 2005.

Henig, Ruth. *The Weimar republic: 1919–1933*. London & New York: Routledge, 1998.

Hirdman, Yvonne. *Mellankrigstider*. Stockholm: Ordfront, 2023.

Hirdman, Yvonne & Lundberg, Urban & Björkman, Jenny. *Sveriges historia 1920–1965*. Stockholm: Norstedts, 2012.

Karlsson, Klas-Göran. *Det moderna trettioåriga kriget: Europa 1914–1945*. Stockholm: Natur & kultur, 2019.

Kolb, Eberhard. *The Weimar Republic*. 2 uppl. London & New York: Routledge, 2005.

Möller, Tommy. *Svensk politisk historia: strider och samverkan under tvåhundra år*. Lund: Studentlitteratur AB, 2023.

Nycander, Svante. *Makten över arbetsmarknaden: Ett perspektiv på Sveriges 1900-tal*. Uppl 3. Lund: Studentlitteratur AB, 2008.

Overy, Richard. *The Inter-War Crisis*. Uppl 3. London & New York: Routledge, 2017.

Storer, Colin. *A Short History of the Weimar Republic*. London & New York: I.B.Tauris, 2013.

von Sydow, Björn. *Parlamentarismen i Sverige: utvecklingen och utformningen till 1945*. Örlinge: Gidlunds förlag, 1997.

Weitz, Eric D. *Weimar Germany: Promise and Tragedy*. 2 uppl. Princeton & Oxford: Princeton University Press, 2013.